

مقاصد قرآن

ای جهان دیده بودخویش از تو
هیچ بودی نبود پیش از تو
در بدایت بدایت همه چیز
در نهایت نهایت همه چیز

(نظامی گنجوی، هفت پیکر)

شناخت قرآن و مقاصد آن، همان گونه که برای مؤمنان و معتقدان به آن لازم و ضروری است، برای عالمان رشته های مختلف علوم انسانی به ویژه علوم سیاسی نیز فرض و حتمی است. معتقد به قرآن، مقاصد و اهداف قرآن را می شناسد تا بدان عمل کند و جامعه شناس، روان شناس، اقتصاد دان، حقوق دان، مورخ و... مقاصد و اهداف قرآن را می شناسد تا از تأثیرات آن بر روح و روان و رفتار فردی و اجتماعی معتقدان به آن آگاه گردد. البته تفکیکی که صورت گرفت صرفاً در بعد نظر است، زیرا چه بسیار عالمانی که خود مؤمن و معتقد به قرآن بوده، همان گونه که گروهی از معتقدان به قرآن از اهداف و مقاصد آن بی اطلاع یا کم اطلاع هستند.

بررسی تأثیر قرآن در انتقال جامعه جاهلی به جامعه اسلامی، پیشرفت و گسترش اسلام در قرون اولیه، پیدایش علوم مختلف، شکل دهی به نظامات مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، نظامی، اخلاقی و خانوادگی، شکل دهی به مناسبات بین المللی و نهضت های بیدار گرانه معاصر و جنبش های رهایی بخش در جهان اسلام و مبارزه مسلمانان با استبداد از مهم ترین مسائلی است که لازم است با روش های معتبر علمی به آنها پرداخته شود؛ همان طور که تأثیر قرآن در سرنوشت جهان در چهارده قرن گذشته نیز شایان مطالعه و بررسی است.

از سوی دیگر و با قطع نظر از ضرورت بررسی های عالمانه و کارشناسانه، شناخت محتوای قرآن و بررسی مقاصد و اهداف آن برای امروز ایران و جهان اسلام و بلکه جامعه بشری فوری و غیرقابل

انکار دارد. قرآن کتاب هدایت است؛ در هر هدایتی تعیین نقطه شروع، نقطه پایان، مسیر، عوامل انگیزشی و موضوع هدایت از عناصر اساسی به شمار می‌آید. انسان به عنوان مخاطب کلام خداوند، موضوع هدایت است، چنان که رسولان نیز با دغدغه هدایت انسان آمدند. قرآن بنیان‌های اعتقادی و اندیشگی برای انسان ارائه کرده که آگاهی از آنها برای نیل به مقصد ضروری است. همچنین اصول تربیتی و اخلاقی و نظامات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، نظامی، حقوقی و خانوادگی را نیز بیان کرده است. نقطه آغاز حرکت از خداست و نقطه پایان نیز اوست: «إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» - (بقره، آیه ۱۵۶). محرک‌ها و عوامل انگیزشی در قرآن را می‌توان در دو گروه طبقه بندی کرد: عوامل هدایت بخش و عوامل ضلالت بخش. تمسک به دستور العمل‌ها و توصیه‌های هدایتگر قرآن طریق نجات از بحران‌های کنونی است؛ از این رو جوامعی که به قرآن اعتقاد دارند با آگاهی بیشتر از آن می‌توانند بر مشکلات خود فایز آیند و آنان که بدان معتقد نیستند با پذیرش آن، در راه صواب و هدایت گام خواهند گذاشت: «و ما أرسلناك إلا كافة للناس» - (سبأ، آیه ۲۸)؛ دعوت پیامبر اسلام و در نتیجه قرآن برای تمامی انسان‌هاست: «هو الذي بعث في الأميين رسولا منهم يتلوا عليهم آياته و يركبهم و يعلمهم الكتاب و الحكمة» - (جمعه، آیه ۲)؛ بعثت پیامبران دو هدف کلان داشت: تزکیه و پالایش اخلاقی و معنوی جامعه و آموزش و تعلیم کتاب و حکمت. بنابراین از قرآن می‌توان دو انتظار داشت: یکی، تصحیح بینش، بینشی که نشان دهنده خط سیر کلی انسان از مبدأ تا معاد است؛ دوم، تعلیم دانش، دانش‌هایی که اگر قرآن به ما نمی‌گفت، از آنها آگاه نمی‌شدیم: «فأذکروا الله کما علمکم ما لم تکنونوا تعلمون» - (بقره، آیه ۲۳۹).

بینش و دانش ارائه شده در قرآن عهده دار رهایی انسان از ظلمت‌ها (بحران‌ها) به سوی نور است: «کتاب أنزلناه إليك لتخرج الناس من الظلمات إلى النور بإذن ربهم إلى صراط العزيز الحميد» - (ابراهیم، آیه ۱). این نور جامع حسنات دنیا و آخرت است، توسعه‌ای است همراه با تعالی، مادیتی است همراه با معنویت: «ربنا أتنا فی الدنيا حسنة و فی الآخرة حسنة و قنا عذاب النار» - (بقره، آیه ۲۰۱). این بینش و دانش واجد عناصری است که عوامل بحران ساز را می‌خشکاند و از بین می‌برد. برخی از این عناصر به قرار زیر است: تأکید بر ولایت الهی: «الله ولی الذین آمنوا» - (بقره، آیه ۳۵۷)، حرمت و ممنوعیت هر نوع رهبری و حکومت غیر الهی و ظالمانه: «لا ینال عهدی الظالمین» - (بقره، آیه ۱۲۴)، ضرورت اجرای عدالت: «اعدلوا هو أقرب للتقوی» - (مائده، آیه ۸)، واگذاری کارها به افراد متعهد و متخصص: «إن الله یامرکم أن تؤدوا الأمانات إلى أهلها» - (نساء، آیه ۵۴)، و جوب اطاعت از خدا و پیامبر و اولوالأمر (نساء، آیه ۵۹)، وفای به عهد (بقره، آیه ۴۰)، پرهیز از مراجعه به طاغوت (نساء، آیه ۶۰)، آزادی انسان از هر آنچه او را از عبودیت خدا دور می‌کند: «ویضع عنهم إصرهم و الأغلال التي كانت علیهم» - (اعراف، آیه ۱۵۷)، آمادگی نظامی متناسب با شرایط زمانه (انفال، آیه ۶۰)، خمس و

زکات و انفاق برای رفع محرومیت‌های اقتصادی، رعایت حقوق همدیگر و منع غیبت و تهمت و دروغ و افترا برای حفظ کرامت انسان‌ها، منع قتل و سرقت و مفساد اخلاقی برای حفظ حقوق بشر، احترام به پدر و مادر و

بر همین اساس است که حضرت محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تمسک به قرآن و عترت را راه نجات و هدایت دانسته است:

میراث رسالت من دو وزنهٔ وزین است: یکی کتاب خدا و دیگری عترت طاهرین و این دو هرگز از یکدیگر جدا نخواهند شد تا در کنار حوض کوثر با هم بر من وارد شوند و شما نیز اگر به این دو وزنهٔ وزین تمسک کنید، هرگز گمراه نخواهید شد. (محمد باقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۲۳، ص ۱۰۶).

قرآن کتابی است که بیانگر همهٔ علوم و معارف ضروری و سودمند برای بشر یا بیانگر همهٔ حقایق خلقت است: «نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ» - (نحل، آیه ۸۹)؛ البته این بدان معنا نیست که دریافت همهٔ افراد از قرآن به یک میزان باشد. همان گونه که در روایات آمده است، عبارات قرآن برای استفادهٔ توده مردم، اشارات آن برای استفادهٔ خواص، لطایف آن قابل فهم برای اولیا و حقایق آن در اختیار انبیاست. (محمد باقر مجلسی، پیشین، ج ۷۵، ص ۲۷۸).

مؤمنان و دانشمندان وقتی به مطالعه و بررسی قرآن می‌پردازند، لازم است به مقاصد قرآن توجه داشته باشند و الاً ممکن است مجذوب نکات حاشیه‌ای شوند. تمرکز بر مسائل ادبی قرآن، تلاوت زیبای آن، حفظ و چاپ زیبای آن، از کارهای خوب و لازم است، اما مقصود اصلی قرآن نیست. تلاش برای فهم مقاصد قرآن مقدمه عمل به آن است. از نکاتی که امام خمینی (ره) در وصیت نامهٔ الهی - سیاسی خود بر آن تأکید کرده، افتخار عمل به مقاصد قرآن و سنت است:

ما امروز مفتخریم که می‌خواهیم مقاصد قرآن و سنت را پیاده کنیم و اقشار مختلف ملت ما در این راه بزرگ سرنوشت ساز سر از پا نشناخته، جان و مال و عزیزان خود را نثار راه خدا می‌کند. (صحیفه نور، ج ۲۱، ص ۱۷۱ - ۱۷۲).

ایمان و معنویت، قسط و عدل، علم و معرفت، صفا و اخوت، فلاح و رستگاری، سعادت دنیا و آخرت، صلاح ظاهر و باطن، اقتدار و عزت و حرکت کاروان بشری به سوی خداوند متعال، از مقاصد قرآن محسوب می‌شود؛ اما اگر از لسان قرآن مقصدی اصلی برای آن بیان کنیم، «قیام لله» است: «قُلْ إِنَّمَا أَعْظَمُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلِي وَفِرَادِي» - (سبأ، آیه ۴۶). قیام برای هواهای نفسانی تاریخ را به سمت و سویی می‌برد که رضایت خدا در آن نیست. قیام و تلاش و حرکت و سمت و سوی انسان‌ها در طول تاریخ به سوی دو جهت و گرایش انجام شده است: آنان که به سمت خدا در حرکت بوده‌اند و کسانی که به سوی غیر خدا رفته‌اند. قرآن و عترت ضامن حرکت و چراغ هدایت بشر در مسیر الهی

است و قیام الله در صورتی که با استقامت بر آن همراه شود ضامن فلاح و سعادت دنیا و آخرت خواهد بود.

امر اول را که فرموده‌اند قیام کنید برای خدا، اطاعت کردید، باقی مانده است امر دوم: «فاستقم كما امرت و من تاب معك»؛ استقامت کنید، این قیام را حفظ کنید. (امام روح الله خمینی، صحیفه نور، ج ۶، ص ۲۷۶).

تفرقه و تشتت در میان مسلمانان ناشی از اشکال در استقامت بر حرکت در مسیر الهی است. اگر در صدد تحقق مقاصد قرآن و حکومت آن برخورد هستیم لازم است مقاصد قرآن را به تفصیل بشناسیم و قوانین آن را برای اجرا، متناسب با شرایط عصر و نسل حاضر، عملیاتی کنیم؛ در غیر این صورت مشمول شکایت پیامبر اسلام در قیامت خواهیم شد که «إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا» - (فرقان، آیه ۳۰).

فصلنامه علوم سیاسی به میزان توانش و با عنایت به نقش، پایگاه و جایگاهی که از آن انتظار می‌رود، می‌کوشد به مضامین قرآن در ابعاد مختلف توجه کند؛ هم از بُعد بیرونی و تأثیرات سیاسی قرآن بر تحولات جوامع مختلف به ویژه جهان اسلام و ایران، هم از حیث تأثیراتش در تحولات آینده و هم از این جهت که مضامین و مفاد و مقاصد سیاسی - حکومتی قرآن چیست و چگونه می‌توان آنها را وارد ادبیات سیاسی ایران، جهان اسلام و جهان کرد و در مرحله بعد چگونه می‌توان از پیام‌های الهی در جهت بحران‌زدایی از جهان معاصر بهره برداری نمود. ان شاء الله که دست یاری همه فرهیختگان و اصحاب قلم در این حرکت فکری - فرهنگی همراه و یاور ما باشد.

والحمد لله رب العالمین

سر دبیر